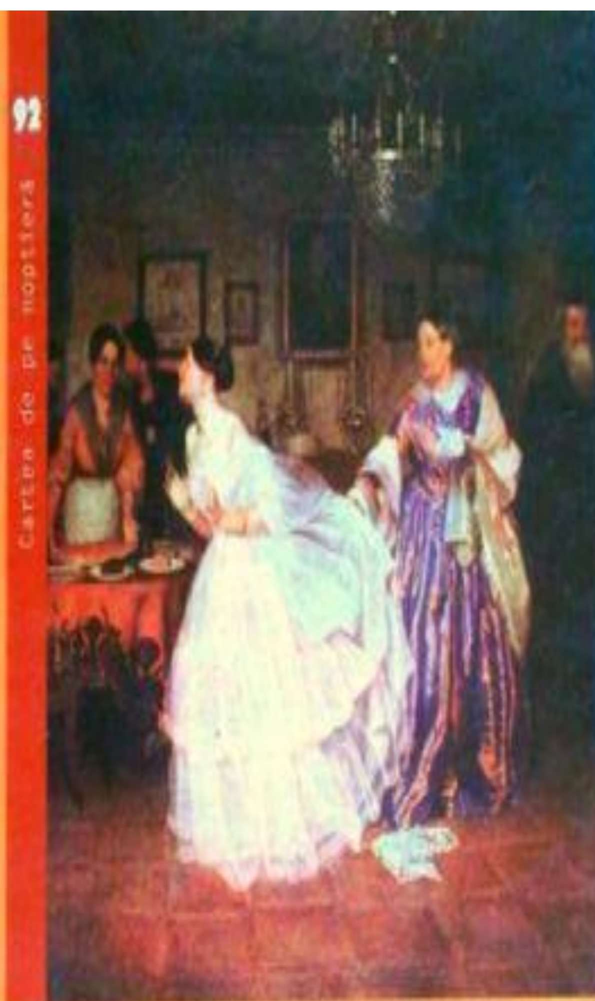

Nina Berberova

Doamnele din Sankt-Petersburg

Humanitas

„Într-un stat reacţionar i se spune individului «Nu fă asta», iar cenzura comandă: «Nu scrie asta!». Într-un stat totalitar i se spune: «Fă asta, scrie aşa».” Subtila diferenţiere îi aparţine scriitoarei NINA BERBEROVA (1901-1993) Martoră inteligentă a schimbărilor abrupte din întregul secol 20, născută la Sankt-Petersburg, în Rusia, unde prinde revoluţia, trăind după primul război mondial în exil, la Paris, iar după al doilea în America, Berberova socoteşte că nenorocirile istorice i-au fost, mai degrabă, de folos, împingând-o mereu spre alte lumi. Cu siguranţă că, începând de la Acompaniatoarea, carte care a lansat-o, şi până la Sublinierea îmi aparţine, volum de memorii, scrisul ei a reuşit să absoarbă experienţa istoriei cu care s-a confruntat, dar de care nu s-a lăsat intimidată. Cu excepţia morţii, socoteşte prozatoarea, nimic nu e inevitabil şi „nimic nu e scris dinainte, noi suntem cei care ne facem viitorul”.

SCRIERI PRINCIPALE:

Lacheul şi prostituata, 1986; Ceaicovski, 1987; Boala neagră, 1989; Afacerea Kravcenko, 1990; Sublinierea îmi aparţine, 1989; Suverana, 1994 (în curs de apariţie în Cartea de pe noptieră). În colecţia Cartea de pe noptieră au apărut: Acompaniatoarea, Cartea fericirii, învierea lui Mozart şi Trestia revoltată.

NINA BERBEROVA

Doamnele din SANKT-PETERSBURG

Traducere din rusă de:
MARGARETA Şipoş

I

Trăsura înaltă, trasă de o iapă cu crupă lată şi coamă bogată, s-a oprit în faţa unei spaţioase vile de ţară. Iapa şi-a fluturat coada salutând ivirea lunii.

Varvara Ivanovna şi Margarita au dat să-şi adune lucrurile: în ziua de astăzi nu te mai poţi bizui pe slugi, în casă începuse însă agitaţia, se deschideau uşi, o fâşie roşiatică de lumină tăie negrul ierbii, şi două fetişcane, în picioarele goale, călcară pe urma ei, repezindu-se la geamantane. Doctorul Bârdin şi soţia lui au ieşit pe verandă.

„Pensiunea” doctorului Bârdin se afla la douăzeci de verste de calea ferată. Când s-a construit linia de la Blagoe la Homutî, – chiar înainte de război, – s-a socotit că pe drumul de fier nu vor fi mai mult de şase ore de mers. Acuma, cele două doamne care veneau de la Petersburg erau rupte de oboseală; au mers, spuneau, două zile şi două nopţi, n-au dormit, au schimbat de trei ori trenul. La Maksatiha, un hamal a săltat-o pe Margarita pe geamul vagonului. Ea nici n-a apucat să ţipe, că s-a şi trezit într-un compartiment ticsit cu oameni şi bagaje. Varvara Ivanovna şi-a croit drum spre culoar însoţită de înjurăturile oamenilor şi de chiuiturile unor soldaţi aflaţi în permisie, laolaltă cu dezertori, care luau cu asalt vagonul vecin. La Homutî, ca să coboare, la fiecare pas s-a poticnit de trupurile ţărăncilor întinse pe tot culoarul, de boccelele lor, de copiii lor sub

care erau – sub fiecare – pete ude.

De cum au sosit, cele două femei au fost conduse în camera reţinută încă dinainte de Paşte. Varvara Ivanovna a cercetat paturile, prospeţimea prosoapelor care erau agăţate deasupra ligheanului emailat, şi-a trecut degetul pe raftul de sus al dulapului. Fără să-şi scoată haina, Margarita s-a apropiat de fereastra deschisă.

Teii stăteau neclintiţi în jurul casei şi, în această linişte indestructibilă, cerul părea foarte aproape, cu toate stelele lui, cu luna cea albă, care se legăna pe coada unui nor subţire. Lumina din încăpere trecea peste capul Mărgăritei şi făcea vizibilă cărarea până la un punct, în timp ce, pe pervazul ferestrei, începură să se caţere gândăcei negri.

În parc, chiar sub ferestre, se profilau trei umbre albe, trei fetişcane. Abia li se auzeau vorbele şoptite.

— Ei bine, fericirea asta, ce e ea? întrebă una dintre ele, cea mai mică, de vreo cincisprezece ani, având desigur strânsă sub sâni o cingătoare albastră, şi cosiţele împletite ca o coroană în jurul capului.

— Ah, Verocika, – vocea vibra de emoţie – despre asta nu se poate vorbi, trebuie s-o trăieşti.

Verocika vorbi însă din nou, adresându-se ba uneia, ba alteia dintre prietenele sale:

— Ce e dragostea? Dar chiar să fie dragostea totul? Cum ar trebui să fie atunci dragostea asta?

„Ce proastă!” – gândi Margarita şi se depărta de fereastră.

După mamă-sa, se spălă şi ea, apoi se privi în oglindă şi lăsă o şuviţă de un roşu aprins să-i cadă pe frunte, ceva mai puţin decât o lăsa la Petersburg înainte de a sosi Leonid Leonidovici, suficient însă pentru a-i da un aspect de Capitală. Cu bustul înalt, pornind chiar din umeri, era foarte zveltă şi subţire.

Doamnelor li s-a pregătit cina pe veranda de la parter, care dădea în livada negru-argintie sub lumina lunii. Lampa albă de porţelan desena un cerc luminos pe faţa albă de masă, deasupra căreia fluturi de noapte îşi agitau aripile scuturând o pulbere fină. Pe la colţuri, lângă coloanele albe de lemn, stăteau chiriaşii doctorului Bârdin, aflaţi parcă din întâmplare aici, – sănătoşi cu toţii, arşi de soare, greoi în încălţările lor de pânză. Femeile, cărora de mult li se urase una de alta, se prefăceau că admiră peisajul de dincolo de verandă şi tufişul de iasomie, – restul era înghiţit de întuneric; bărbaţii adunau vâslele: altele erau vremurile, nu mai puteai lăsa vâslele sub cerul liber.

— Scuzaţi-mă, mi se pare că veniţi din Petersburg? întrebă politicos

Rabinovici, după saluturile de rigoare, şi Varvara Ivanovna, cu degetele mici depărtate, apucă friptura rece de raţă.

„Cred că eu voi fi cea mai frumoasă dintre toţi”, gândi Margarita şi se bucură.

— Ar fi foarte interesant să vă auzim: sunt ceva noutăţi politice?

— Cum, n-aţi aflat încă? La Petrograd e răzmeriţă.

— Nu se poate! Ah, povestiţi-ne, povestiţi-ne!

Varvara Ivanovna surâse cu abia simţită amărăciune.

— Cu plăcere. A început luni, pe data de trei. Da, da, pe trei iulie, nu-i aşa, Margarita?! Nu se mai găsea nimic. Imaginaţi-vă, deodată s-au închis toate magazinele!

Cei de faţă au dat din cap.

— Pe străzi se trăgea teribil, maximaliştii din palatul Kşeşinskăi le dădeau arme muncitorilor.

— Ei, asta nu-i cine ştie ce, spuse doctorul Bârdin şi scoase o pensetă din buzunar.

— Nu întrerupeţi, strigă Rabinovici, lăsaţi-o pe doamna să vorbească; e foarte, foarte interesant!

— Noi am plecat pe data de cinci, încă nu circulau toate trenurile, dar nişte cunoscuţi de-ai noştri, înţelegeţi, de-a dreptul ne-au silit să plecăm. Sigur, mi-a fost frică nu pentru mine, – Varvara Ivanovna privi spre doamne – mă temeam pentru Margaritocika.

Doamnele abordară o mină înduioşată.

— Fireşte, domnilor, aceasta a fost doar scânteia, – Varvara Ivanovna repeta cuvintele altcuiva, ale cui nu-şi putea aminti –, iar vâlvătaia poate izbucni oricând. Am spus asta atunci când KD[1]-ul a părăsit ministerul.

Muşcă o bucată de castravete.

— Atunci pentru mine a devenit totul clar: suntem pierduţi.

Bârdin o privi cu o ostilitate lipsită de vlagă.

— Sper totuşi, doamnă, că nu-i chiar aşa. Vă asigur că toată revoluţia asta se va sfârşi curând. Aici suntem convinşi cu toţii că bolşevicii n-au nicio şansă de izbândă.

— O mână de S-D-işti[2] extremişti, interveni Rabinovici.

— Întocmai. Eu cunosc poporul –, Bârdin îşi întoarse privirea spre ţarcul vitelor, deşi din verandă se putea vedea, şi asta numai în timpul zilei, doar cuşca veche şi goală a câinelui –, cunosc poporul rus, acuma duşmanul lui principal e neamţul.

Toţi schimbară priviri între ei. Rabinovici îşi drese glasul.

— Şi cum s-au terminat toate astea? întrebă el cu cel mai politicos ton.

— Păi, cum să vă spun? Miercuri lucrurile păreau a se linişti…

— Ei, vedeţi?

— … şi cred că peste două zile veţi avea ziare.

Împinse farfuria, aşeză furculiţa şi cuţitul cruciş, şi-şi şterse gura micuţă, urâtă.

— E foarte, foarte important ce ne-aţi spus. Din gazete nu afli aşa ceva.

Se auziră murmure de aprobare.

Margarita se ridică şi-şi foşni vesel juponul de mătase. O doamnă slabă, cu cercei mari, într-o rochie de dantelă, se ridică şi ea, se aplecă peste balustradă şi rosti rar, vorbind spre livadă:

— Totuşi, ce vremuri îngrozitoare şi ce încercare pentru tineretul nostru!

Toţi o priviră. Varvara Ivanovna îi examina atent cerceii, rochia.

— Da, da, cel mai îngrozitor e pentru tineri, spuse ea cu obişnuita-i voce „de salon”; nu mi-e teamă să mor, mă înspăimântă că Margaritocika rămâne fără mine.

Doamna cu cercei îşi îndreptă statura.

— Exact. Ştiţi, în luna februarie, când Verocika mea dădea fuga de trei ori pe zi la Kamennoostrovski, înnebunisem pur şi simplu.

„Sfinte Doamne, ce flecăreală o să fie aici”, gândi Margarita.

O altă doamnă, tânără, peltică, plină de bucliţe, vorbi deodată:

— Nu, nu, e îngrozitor să mori chiar tu. E cel mai groaznic. Mori, şi ce va fi acolo? Dacă nu-i nimeni? Se poate suporta aşa ceva?

— Dumneavoastră vorbiţi aşa pentru că nu aveţi copii, spuse cu nepăsare prima doamnă.

Varvara Ivanovna scutură două firimituri de pe genunchi.

---

[1] Democraţii constituţionali (n.t.)

[2] Social-democraţi (n.t.)

— Mie nu mi-e frică de moarte, vorbi ea din nou, şi ştiţi, mie îmi plac în mod deosebit tot felul de discuţii despre moarte.

Părea că îi invită pe cei de faţă să-şi spună părerea, dar, din diferite motive, au tăcut cu toţii pentru ca deodată să se ridice de la locurile lor. Soţia doctorului strânse farfuriile. Oaspeţii îşi făceau loc unul altuia la uşă. În sfârşit, Varvara Ivanovna şi Margarita se aflau în camera lor.

— Foarte, foarte plăcută societate, spuse Varvara Ivanovna, şi ce casă confortabilă!

Îşi aşeză bluzele pe umeraş, se dădu cu cremă pe mâini şi, cu o grimasă pe faţa-i congestionată de încordare, începu să-şi scoată corsetul; copcile, ba cele de sus, ba cele de jos, se agăţau de găici.

— Da, pentru tine va fi aici mai vesel decât pentru mine, zâmbi Mărgărita ironic, înfăşurându-şi părul pe moaţe; cămaşa ei lungă de noapte mirosea a mâncare şi a geamantan, şi o încerca o oarecare greaţă de la mirosurile de care avusese parte în ultimele două-trei ore. Era şi unul la a cărui amintire inima i se strângea dulce: drumul lung cu trăsura, pe înserat, printre păşunile pe unde le-a purtat îndelung vizitiul.

Mirosul acesta venea de la pământul cald, de la orzul încă verde, dar deja năltuţ, şi de la căpiţele mici, rotunde, de fân, alergând în şiruri spre nemărginirea verde, unde cerul, întunecându-se, se contopea cu suprafaţa plană a pământului.

— Fă-ţi, te rog, rugăciunea, spuse Varvara Ivanovna, depărtându-şi picioarele pentru a-şi scoate pantofii.

— M-aş fi rugat dacă nu mi-ai fi spus tu.

Margarita se culcă, împingând la o parte pătura – era o noapte foarte caldă; văzu cum se stinse lumina pe globurile de aramă de la capătul patului; apoi, au scârţâit droturile sub Var vara Ivanovna.

— Nu se poate dormi aici – mormăi Margarita căzând în somn –, nu ştiu ce pasăre cântă chiar în cameră.

— Nu e pasăre, e greiere, drăguţă; să nu mai spui nimănui aşa ceva.

Stele şi ramuri de copaci stăteau în geam.

II

Margarita deschise ochii şi, înainte de a-şi da seama ce anume o trezise, văzu, răsturnată chiar lângă pervazul ferestrei, luna – o lună roşie şi diformă. Ceva o împiedica să adoarmă din nou.

— Aaa – Varvara Ivanovna gemea.

— Mamă, ce-i cu tine? Geamătul se auzi şi mai tare, mai prelung. Probabil că putea fi auzit şi din grădină.

— Linişteşte-te, linişteşte-te – se sperie Margarita –, unde ai pus chibriturile?

Cu picioarele goale îşi dibui pantofii şi, întinzând mâinile, se repezi spre masă şi apucă imediat cutia. Flacăra lumânării, de culoarea lunii care scăpăta dincolo de fereastră, tremura pe pereţii odăii.

Îşi zări mama, culcată pe spate cu ochii bulbucaţi, pe obraji şi pe buze se prelingeau sudoarea şi lacrimile. Bolborosea ceva arătând cu mâna stângă ba spre gură, ba spre partea dreaptă înţepenită a trupului ei masiv.

Cu un ţipăt, Margarita se aplecă aproape de chipul ei, dar nu reuşi să înţeleagă nimic din bolboroseala intermitentă, căznită.

— Te doare? întrebă, şi bigudiurile îi căzură pe ochi.

Varvara Ivanovna dădu din cap şi făcu un semn spre uşă.

— Doctorul?

Varvara Ivanovna aprobă din cap.

Margarita îşi zvârli pardesiul pe ea şi ieşi în fugă pe coridor, lăsând uşa de perete. Văzu un şir de uşi închise, alergă până la scară, se uită în jos: era întuneric şi linişte. Se dădu înapoi şi, neştiind care era camera Bârdinilor, era gata să dea alarma pe tot coridorul. Ce oră putea să fie? Zări deodată sub una dintre uşi o dâră de lumină. Bătu scurt şi intră. În aceeaşi clipă lumina se stinse. La trei paşi de ea, cineva suflase în lumânare.

— Pentru numele Domnului, iertaţi-mă! Mama mea are un atac. Care e camera doctorului?

Cineva se ridică din pat şi aprinse lumânarea.

— Imediat, imediat, intraţi! Credeam că e mama; citeam. Numai să nu spuneţi la nimeni: o păţesc rău de tot.

Margarita se uită prin încăperea micuţă, unde era un lighean ca al ei, un pat aidoma cu al ei. Verocika, slabă, cu cosiţele prinse cu panglici roşii, alerga desculţă prin cameră.

— Haideţi, haideţi, şoptea ea strângându-şi halatul şi apucând sfeşnicul.

Doamne sfinte, ce groaznic!… M-am speriat tare, am crezut că e mama, uneori vine să mă controleze.

Amintindu-şi ceva, se repezi la pat, scoase de sub plapumă o carte groasă legată în pânză şi o vârî sub saltea.

Coborâră scara în goană; Verocika apăra flacăra lumânării, să nu se stingă, cu mâna-i mică, străvezie, pătată cu cerneală.

Se deschiseră deodată câteva uşi prin care se arătau feţe umflate de somn: în camera doamnelor sosite în ajun de la Petersburg se petrecea ceva care în mod firesc s-ar putea petrece lejer ziua, dar care noaptea nu s-ar fi cuvenit să se întâmple: răzbăteau de acolo voci – de bărbat, de femeie, de bărbat, de femeie. Urmă o scurtă acalmie. După care, cineva scoase un ţipăt care se auzi în toată casa şi îi trezi şi pe cei care mai dormeau. Ţipa Margarita: rămânea singură-singurică în lumea mare, Varvara Ivanovna murea.

Se căznea cu îndârjire să spună ceva. În sfârşit, îi puseră în mâna stângă un creion mic aurit şi o bucăţică de hârtie de poştă, dar era prea târziu. Între primul şi cel de-al doilea atac, trecuse nu mai mult de o jumătate de ceas. Bârdin, în indispensabili, apucase să spargă cu toporul o bucată de gheaţă verzuie din pivniţă. Margarita auzise venind dinspre el ceva ininteligibil, un cuvânt aproape hazliu – „tromboză”, fără să înţeleagă ceva. Văzu cum creionaşul auriu cade din mâna mamei. Degetele Varvarei Ivanovna se desfăcură, se întinseră, faţa i se umbri. Margarita închise ochii, ţipă de spaimă. Varvara Ivanovna scoase un oftat scurt: asta a fost tot.

Margarita începu să plângă. Doctorul Bârdin închise ochii răposatei.

— Plecaţi de aici! Liniştiţi-vă! Oricum, ea se întorsese cu spatele şi deja pleca, cutremurându-se de groază. Nu-i rămânea nimic altceva decât, orice-ar fi, să se mărite cu Leonid Leonidovici – altminteri era pierdută.

Doctorul Bârdin o conduse în sufrageria mică; i s-a dat o pernă, i s-a adus o cană cu apă. Cerul începea să se lumineze: o stea atârna ca o picătură chiar în faţa ferestrei. Soţia doctorului luă mâna Mărgăritei în mâna sa. Căuta în gând cuvinte de consolare.

În cele din urmă, o întrebă cu compasiune:

— Cum vă cheamă după tată? Şi roşi.

— Petrovna. Tăcură amândouă.

— Încercaţi să dormiţi, vorbi din nou Bârdina.

— Bine.

Margarita rămase singură şi când se stinseră paşii pe scări şi la etaj, o tristeţe imensă, insuportabil de grea, începu să-i apese pieptul, capul, picioarele. Nemişcată, fără să plângă, a stat culcată până dimineaţă şi a auzit cum s-au trezit întâi păsările, apoi slugile, şi la urmă domnii.

După oarecare ezitare, îşi netezi buclişoarele şi, cu faţa alungită, urâţită, coborî la ceaiul de dimineaţă. Au salutat-o cu toţii, şi în verandă se lăsă o tăcere care amintea de unele seri liniştite din apartamentul petersburghez; doar în livadă continua frenezia păsărilor şi a greierilor, iar ochii i se umplură de lacrimi.

— Conduceţi-mă sus, rosti cu voce slabă; toate privirile se întoarseră spre Bârdin.

— Beţi mai întâi un ceai, păreţi obosită.

Ea se aşeză, luă o felie de pâine şi începu să mănânce şi să bea încet, cu ochii la cei de faţă.

Verocika stătea la capătul mesei, uitând să se şteargă la gură de lapte. Alte două fete şedeau ceva mai încolo, lângă Rabinovici – erau fiicele lui. Chipurile feminine îi apăreau Mărgăritei contopite într-o fâşie galben-roşiatică continuă; în afară de Rabinovici şi de Bârdin nu mai erau alţi bărbaţi.

„Nu e nimeni, se gândi ea, degeaba mi-am adus rochia albastră. O, Doamne, ce-mi trece prin cap!”

Cei de faţă se uitau la ea şi o compătimeau, deşi pentru câteva zile viaţa lor liniştită fusese perturbată, înainte de sosirea ei avusese loc o scurtă, dar revelatoare discuţie.

— Aţi auzit ce întâmplare neplăcută?

— Imaginaţi-vă! Cine ar fi crezut? Să vii la nişte oameni străini…

— Un cadavru pe zăduful ăsta, e de-a dreptul periculos!

— Şi, gândiţi-vă, mai sunt şi accesoriile – coşciugul, tămâia, slujba religioasă, pe mine mă impresionează îngrozitor…

Aşa vorbeau oaspeţii, iar Bârdinii se cam pierduseră cu firea: vremurile erau aspre, oamenii îndărătnici, pretenţioşi şi înfumuraţi, satul era la douăsprezece verste. Doctorul îşi muşca întruna barba; probabil la fel făceau cândva şi tatăl, şi bunicul, şi străbunicul lui. Consoarta se uita din când în când la el şi, deşi el era cu douăzeci şi cinci de ani mai bătrân decât ea, îndrăznea totuşi să gândească cu capul ei ca să ajungă la oarecari hotărâri cu privire la rămânerea Varvarei Ivanovna în casa lor.

Margarita auzise că oamenii mor, dar nu văzuse niciodată moartea.

N-a recunoscut culoarul: soarele cădea în pătrate mari pe podea, albul pereţilor o orbea. Bârdina îi deschise uşa şi Margarita intră, uitându-se cu teamă în urmă; nevasta doctorului n-avea însă de gând să rămână pe culoar – o mâna o curiozitate de nestăpânit.

Patul fusese împins spre fereastră, ca şi cum de acolo ar fi putut veni puţină răcoare. Draperiile de pânză fuseseră trase şi, printre ele, tremurând uşor, cădea o rază subţire de soare, care tăia pe din două toată încăperea şi chipul răposatei.

Simţind că Bârdina se uită la ea, Margarita începu să plângă, îngenunche, se închină. Apoi se apropie de căpătâi, observă pata de sub ureche şi se porni şi mai tare pe plâns. Sărută fruntea umedă a Varvarei Ivanovna şi văzu foarte aproape de buzele ei perişorii rari şi blonzi din sprânceană, pleoapa maronie peste ochiul înfundat în orbită, şi

alunița cu un firișor de păr de pe obrazul stâng, pe care o sărutase de atâtea ori în copilărie.

— Haide, drăguță, să plecăm, spuse Bârdina.

— Nu, nu…

Și, cu două degete, atinse mâinile împreunate, ușor vineții, legate cu o batistă.

— Cine a îmbrăcat-o? întrebă ea examinând rochia cenușie pe care o cunoștea. Și pantofii? I-ați găsit? Erau în celălalt geamantan…

Bârdina o luă pe Margarita de mână.

— Hai să mergem, dragă Mărgărita Petrovna – respira greu din pricina zădufului –, să plecăm de aici.

La parter, cu o pensetă în mână, aștepta doctorul.

— Dragă domnișoară, trebuie să ne gândim ce-i de făcut mai departe.

Stați jos, liniștiți-vă. Da, da, știu, discuția asta vă face rău… Nadia, adu-i Mărgăritei Petrovna niște apă… Și pe mine mă indispune: totul a căzut ca un trăsnet. Măicuța dumneavoastră era bine, sănătoasă?

Margarita izbucni în plâns.

— Gata, liniștiți-vă, liniștiți-vă, vă rog! Ah, ce greu e totul! Și încă și mai greu că acuma trebuie să vedem ce-i de făcut. Tatăl dumneavoastră trăiește?

Margarita dădu din cap.

— Înseamnă că sunteți cu totul și cu totul singură?… Beți puțină apă. Trebuie să vorbim despre ce e de făcut de acum încolo.

În cele din urmă, Margarita își suflă nasul, luă o înghițitură de apă, și-și șterse lacrimile. Văzu înaintea sa livada însorită, în care încă nu apucase să se plimbe, cărăruia, răzorul cu flori și, pe o bancă, rochia albă a cuiva, încinsă cu un cordon albastru.

„Cine o fi? – se gândi – aha, e Verocika!”

— Așadar, ce vom face mai departe? repetă Bârdin și-și aprinse o țigară. Vreți, probabil, s-o duceți pe mama dumneavoastră la Petersburg?

— Da, rosti nesigură Margarita, oare chiar să nu se poată?

— Păi chiar dumneavoastră, nu mai departe decât ieri, ați venit de acolo, ați văzut cum e cu trenurile. Și nici n-ați obține aprobare. Altele sunt timpurile.

— Înseamnă că va trebui să cumpăr un loc în cimitirul de aici?

— Tocmai asta-i. Să cumperi un loc când, oricum, peste o jumătate de an, când totul se va fi liniștit, veți putea duce sicriul la Petersburg. E lipsit de sens s-o lăsați pe vecie într-un cimitir de țară, străin, la un drum de numai o zi și o noapte de dumneavoastră.

— Se pare însă că așa va trebui să fac. E departe de aici?

— Douăsprezece verste. Înseamnă că la primăvară, de exemplu, dacă veniți, va trebui să mergeți cu o căruță cu cai treisprezece verste și ceva încolo și tot atâtea înapoi, cu coșciugul. Asta-i probabil cel mai rău.

Soția doctorului aduse o tavă cu plăcintă caldă, dulce, luă din bufet o chisea cu dulceață pe care o turnă cu abilitate desenând un firișor gros, zmeuriu, arabescuri. Muștele se învârteau bâzâind deasupra mâinii ei rozalii.

— Dar în livada noastră? întrebă ea deodată.

— S-ar putea? se miră Margarita. Bârdin își apucă barba între dinți.

— Va trebui să vorbim cu preotul și la nevoie îi plătim. Eu n-am nimic împotrivă, iar pentru dumneavoastră așa ar fi cel mai ușor.

— Dar nu vă stânjenesc în felul ăsta?

— Nu, de ce? Există un loc excelent chiar la intrare, ştii Nadia, acolo unde Von Maake a vrut anul trecut să facă săpături, îţi aminteşti? Şi apoi, e provizoriu – ce să mai întindem vorba?

— Vă sunt foarte recunoscătoare, spuse Margarita, ce m-aş fi făcut…?

— Nu e cazul să mai discutăm. Sigur, nu i-am putea îngropa pe toţi oaspeţii noştri în livadă, dar unul, şi în vremuri atât de tulburi. Trebuie s-o scoatem cumva la capăt.

„Ce buni sunt”, îşi spuse Mărgărita şi i se păru că ceva mai apropiat ei decât haina de şantung şi barba zburlită a doctorului nu mai exista pe lume.

„Ne-am purtat dezinteresat şi omeneşte”, gândea în acelaşi timp doctorul. Şi-i porunci unui băiat din curte să înhame şareta pentru a merge cu Margarita la preot să comande coşciugul. Margarita se ţinea după Bârdin; aşa se face că nu s-a dus în livada umbroasă, plină de miresme, temându-se de ademeniri de nestăvilit, de un dulce alean care, strecurându-se prin ferestrele şi uşile casei, începea să o învăluie. Şi sentimentul verii şi al libertăţii o ameţi.

III

Ciobănaşul îşi lua avânt şi dădea cu capul lui moale în burta vârtoasă a buhaiului. De sub şapca-i jegoasă, părul i se răsfira în şuviţe bălaie, biciul lung se ţâra pe jos. În sfârşit, buhaiul îşi mişcă picioarele subţiri, ascuţite, se dete de-o parte şi trăsurica doctorului putu trece. Ciobănaşul o luă la fugă pe islazul plin de muşuroaie şi, zbenguindu-se, trecu pe sub burţile vacilor care-şi rumegau iarba, aproape fără să fie nevoit să se aplece.

Primele izbe, garduri de nuiele, fântâni, un copil cu burta umflată, plin de bube, găini –, semne ale unei sărăcii ereditare. În ochiurile de geam apărură feţe smochinite de muieri, plămădite parcă din pâine neagră (cu basmalele lor ca o crustă de făină pe un aluat). Uliţa era pustie. Mărgărita căzu pe gânduri: la ce s-o fi gândind? Drumul peste câmpuri a obosit-o; foarte aproape de ea, din căruţele zbârlite, zburau smocuri mari de fân. Fiinţe mărunte îşi întorceau capetele. Unele aruncau cu pietricele în direcţia ei, poate în glumă? Bârdin tăcea.

În apa mâloasă a iazului, raţele au început să măcăie. O fetiţă cu un plod în braţe a rămas cu gura căscată, apoi a luat-o la fugă după trăsurică.

— Dă-mi ceva! Dă-mi ceva! Dă-mi!

Doctorul şfichiui calul. Dar, de prin toate izbele şi curţile, alergau deja puşti cârni, desculţi, cu fundul gol, întinzând mâinile:

— Dă-mi! Dă-mi! Dă-mi!

Doi flăcăi i-au îmbrâncit şi s-au repezit spre doctor:

— Colaci! Colaci!

Trecură în goană pe lângă poştă, pe lângă şcoala cu treptele de la intrare rupte.

Plini de praf, băieţii rămâneau în urmă; se auziră înjurături; apoi, în coşul trăsuricii bubuiră pietre.

Şi, deodată, Margarita înţelese. Se uită cu spaimă la doctor:

— Mai repede, mai repede!

El zâmbi ironic, privi în urmă, apoi coti după colţ şi strânse mai tare hăţurile. Calul se opri în faţa fierăriei.

Dintr-un întuneric gros, se auzeau până afară bătăi ritmice de ciocan; flăcări roşii trosneau, iar deasupra lor se străvedeau din când în când nişte mâini mari, un chip palid, bărbos.

— Să trăieşti, Kuzma! Danila e acasă? întrebă Bârdin fără să coboare din trăsură.

— Întreabă-l pe Danila, răspunse vocea şi chipul dispăru; omul se întorsese cu spatele.

Bârdin o ajută pe Margarita să coboare, agăţă hăţurile de un mesteacăn firav şi trecu pe lângă fierărie, pe lângă o grădină în paragină, înainte să ajungă la izbă. Urcară amândoi treptele, aplecându-se să nu atingă rufele zdrenţăroase atârnate afară şi intrară în tindă. Pe lângă picioare li se rostogoli un butoi; undeva, aproape de ei, mânca un cal.

Bârdin bătu la uşă, se aplecă şi intră în izbă; Margarita rămase în prag.

În mijlocul izbei trona un banc strâmb de tâmplărie.

Lângă fereastră, sub icoanele prăfuite, Danila şedea la masă. Nevasta se foia prin odaie; el mânca.

— Să trăieşti, Danila! Mărgăritei i se păru că de data aceasta vocea doctorului suna mai cumpănit şi mai blând.

— Închideţi uşa, intră muştele, răspunse bărbatul şi Margarita se strecură în odaie.

— Am venit cu o comandă: mi-a murit o chiriaşă. Cât ceri pentru un coşciug?

— Nu ştiu, nu mă bag.

— De ce?

— Am mult de lucru.

— Şi totuşi? Doar n-o s-o îngropăm fără coşciug!

— Fără coşciug? Chiar nu se cade… Puneţi jos opt rubluşoare?

Bârdin dădu din mână.

— Ai înnebunit? Trei ruble şi atât! Danila se uită în oală, îşi umplu strachina cu casă şi prinse să bată cu degetele în masă.

— Ei, cum facem? întrebă Bârdin, banii nu-s ai mei, sunt banii domnişoarei. Spune o sumă omenească.

— Drum bun, spuse Danila aproape obraznic, vedeţi să nu vă fugă căluţul!

Margarita îl trase de mânecă pe Bârdin.

— Cinci ruble, vrei? întrebă el prefăcându-se că pleacă, deşi nu avea unde să se ducă.

— N-ne! Pentru noi ăştia, vremea de-acuma nu-i oareşce, e bănoasă. Mai puţin de şapte ruble pentru o raclă de mesteacăn nu vă ia nimeni.

— Bine, fie! Numai fă-o cât mai repede, mâine, aşa, până mâine. Pe zăduful ăsta nu putem să aşteptăm.

— Aşa-i, nu-i de aşteptat, începe să miroasă, spuse Danila cu chibzuinţă şi cumva blajin, da' mai devreme de miercuri nu pot.

— Patru zile! strigă Bârdin, ce, îţi baţi joc de mine, prostule!

— Tovarăşe, eu nu sunt prostul dumitale, spuse Danila foarte încet; apoi îşi molfăi buzele şi întrebă cu voce cântată, mijindu-şi ochii:

— Căluţul vostru n-o fi fugit?

În sfârşit, căzură la înţelegere: poimâine, luni, la primul ceas al zilei, coşciugul trebuie adus. Din cerdac, nu se ştie de ce, Danila îi tot făcea plecăciuni lui Bârdin, apoi, când doctorul şi Margarita erau deja aşezaţi în docar, veni în fugă, cu capul gol:

— Staţi, staţi, e mare chiriaşa? strigă el tare.

Margarita îi arătă ridicând mâna de la pământ până deasupra vehiculului.

Danila dădea din cap cu viclenie, părea că-şi bate joc de ei şi nici nu lua seama la ce i se spunea.

— Ai grijă, îi spun părintelui să vină înainte de zece, strigă Bârdin simţind cu toată spinarea, satisfăcut, mişcarea roţilor mari, – să nu ne păcăleşti cu coşciugul!

Trăsura porni săltând pe drumul praf os de ţară. În apropiere, pe fondul cerului albastru se profilară cupola verde şi crucea clopotniţei.

— Ce grosolani au devenit oamenii, spuse Margarita gânditoare.

— Nu pentru mult timp. Toate se vor orândui la locurile lor.

În grădina preotului au fost nevoiţi să-şi facă loc cu mâinile printre tufele de iasomie. Fiica preotului freca duşumelele în cerdac. Găleţile se loveau între ele, zdrăngăneau. Părintele, cu părul strâns la spate într-o coadă, venea din grădină şi, văzându-i, se opri şi îşi ascunse mâinile pline de pământ, scuzându-se.

Bârdin îi explică foarte pe scurt şi el pricepu deîndată. Se putea, aşadar, înmormânta nu neapărat la cimitir, ci şi în livadă, dacă asta era voia domnului doctor.

— Crucea aţi comandat-o sau o faceţi pe loc?

De cruce uitaseră. Părintele făgădui s-o meşterească el.

— Ce vremuri, ce vremuri! mormăi el, să nu fie chip s-o scoţi pe răposată din provincie! Ce spuneţi de asta?

Făgădui să vină la timp cu ţârcovnicul şi-i pofti înăuntru să bea un ceai. Brusc însă, Bârdin simţi că S-a săturat până peste cap de moartea Varvarei Petrovna.

— Nu, nu, ne grăbim! Domnişoara e obosită. Deseară calul merge la gară.

Începură iarăşi să dea de-o parte florile de iasomie de pe obraji, înlăturând cu umerii crenguţele mlădioase.

La ora şase erau acasă. Verocika veni din livadă spre Margarita; într-o mână ţinea Epoca marilor reforme a lui Djanşiev, în cealaltă, un buchet adunat de-a valma din piciorul-cocoşului, nu-mă-uita şi orbul-găinilor.

— Vreţi să le puneţi sus? întrebă ea. Dacă nu aveţi apă, vă pot da urciorul meu.

Margarita îi mulţumi. Se săturase de atâta plâns. Luă florile şi urcă la etaj. Şi încă din coridor, o opri prezenţa unui miros neplăcut, de-a dreptul scârbos.

IV

Danila ar fi putut şi să nu aducă sicriul, dar l-a adus. A coborât din căruţă. A dat mâna cu toţi cei care se nimeriră de faţă, a numărat neglijent banii şi, cu mare grijă, i-a ascuns la piept.

Urcară sicriul la etaj. Era cu vreo cincisprezece centimetri mai lung decât răposata. Au dat fuga să-i spună lui Rabinovici care săpa groapa. Roşu, ciufulit, Rabinovici dădea cu lopata pe fundul gropii rotunde – nu reuşea nicicum să sape unghiuri. Au trimis după un localnic, care-şi avea gospodăria cam la o verstă depărtare: l-au găsit, l-au adus, i-au pus o lopată în mână. Rabinovici s-a culcat în hamac şi şi-a acoperit faţa cu un ziar.

Între timp, în veranda de sus, doamnele îmbrăcau sicriul cu pânză! Mama Verocikăi dădea instrucţiuni şi, din când în când, lăsa să cadă cuişoare în mâinile întinse. Coşciugul semăna cu o covată lungă şi era plin de crăpături şi de noduri. Pe capac, cu o surcea muiată în cerneală, fusese desenată o cruce.

Margarita se învârtea de colo-colo şi repeta întruna:

— Mulţumesc, vă mulţumesc! Nu-i răspundea nimeni, în sfârşit, îl chemară pe Bârdin, care veni însoţit de două fete şi de bucătăreasă. Au ridicat-o pe răposată şi au culcat-o în sicriu. Apoi au dus-o pe Varvara Petrovna în veranda de jos. În camera goală acum, aerul greu şi zăduful erau îngrozitoare. Pe pat rămăsese muşamaua aşezată acolo în ajun.

Preotul sosi în clinchet vesel de clopoţei. Ţârcovnicul se duse imediat la bucătărie după cărbuni. Se adună toată lumea. Preotul s-a aşezat pe singurul scaun scos afară anume pentru el, spuse slavă Domnului, vremea nu e ploioasă şi, fie şi cu oarecare întârziere, fânul poate fi strâns în tihnă. A întrebat care e numele răposatei şi a început să-şi pună odăjdiile. Ţârcovnicul a împărţit lumânările şi a pornit să cădelniţeze.

Margarita stătea în faţă, în rochia neagră a Varvarei Ivanovna (ea nu avea o rochie neagră), pe care cineva o strâmtase. Părul ei roşcat strălucea; deasupra frunţii şi a urechilor, şuviţele scurte, acum linse şi fără buclişoare, erau pieptănate spre spate. Tot chipul ei tânăr, de un roz gingaş, cu ochii mici, plânşi, cu buzele răsfrânte aducea acuma cu chipul mamei sale; moartea îndulcise trăsăturile ferme ale Varvarei Ivanovna. Nasul, ascuţit de la vârf spre rădăcină, avea ceva adolescentin, numai gâtul şi mâinile erau dizgraţioase. Doamnele îşi duceau tot timpul la faţă batistele îmbibate cu odicolon.

Aerul era nemişcat. Fumul albăstriu de tămâie sta lipit de feţele oamenilor – nu se putea respira. Soarele se ridica tot mai mult, se aşezase deja pe primele trepte ale verandei, îl perpeli apoi pe Bârdin, care se afla la margine, şi începu să alunece uşor spre sicriu. Păsările se ascunseseră de dogoare, uriaşe muşte albastre zburau cu un bâzâit gros drept spre faţa moartei.

„Numai de nu s-ar aşeza, numai de nu s-ar aşeza!” îi trecu prin minte Verocikăi când, deodată, văzu cum chiar din mijlocul sicriului, între cele două scaune, începu să curgă ceva pe duşumeaua vopsită a verandei.

— …greşelile săvârşite cu voie sau fără de voie, rostea preotul.

Firişorul lichid se prelinse spre rosturile dintre scânduri, se lăţi, se lăbărţa; preotul băgă de seamă abia când ajunse lângă pantoful lui satinat, îi spuse ceva ţârcovnicului; acela se aplecă spre Bârdina:

— Dacă s-ar putea, un lighenaş! Un minut mai târziu, bucătăreasa aşeza sub crăpătura invizibilă un lighean cu smalţul ciobit. Picăturile cădeau intermitent, cu sunet distinct. Margarita nu-şi putea lua ochii de la ele.

— Unde nu-i întristare, nici suspin…

„Nici oroarea asta, Doamne”, se ruga Verocika, nici scursoarea asta oribilă.

— …ci viaţă fără de sfârşit…

Iar ţârcovnicul prelua, fără a-l lăsa pe preot să termine; cânta de parcă gâtlejul îi crăpase de arşiţă şi de sete.

Îngenuncheară cu toţii.

— Veşnică pomenire!

Margarita plângea în hohote de tristeţe, de singurătate şi pentru că nu înţelegea:

„Pomenire, veşnică pomenire. Cine s-o pomenească? Nu înţeleg nimic. Cred că eu, altcineva nu mai e. Iar eu ce, eu sunt veşnică? Minciună e totul… Mama nu mai e, mama nu mai e! Şi când era, era complet inutilă, ba chiar ne stânjenea atunci când eu şi Leonid Leonidovici…”

Cineva o împinge uşor şi ea-şi revine. E condusă lângă sicriu, se uită la coroniţa de hârtie, la icoana de hârtie din mâinile de nerecunoscut. O sărută de câteva ori, până când

începu să plângă din nou în hohote.

Sicriul a fost bătut în cuie, preotul a pornit târşâit pe cărarea din livadă, iar după el au coborât scara, încovoindu-se sub greutatea trupului mort şi convenind cu glas tare cum trebuie să păşească, Bârdin, Rabinovici, mujicul-localnic şi ţârcovnicul. Fetele au cărat crucea pe scurtătură, prin iarbă, trecând pe lângă chioşc. Doamnele s-au luat încet-încet după sicriu.

Arşiţa netulburată din livada întinsă o alina pe Margarita. În ghetele negre, înalte, picioarele ei, care păşiseră pe caldarâmul dur al străzilor din Petersburg, înfricoşătoare în ultimele zile, striveau cu un zgomot uşor pietricelele de pe cărăruia din livadă. Mireasma florilor şi a ierbii viguroase de ţară îi umplea toată fiinţa. Respira adânc, cu nările fremătând uşor. Batista era complet udă şi ea o vârî sub mânecă.

Şi brusc, un vânt abia simţit mângâie vârfurile teilor şi arţarilor. Trei picături se pierdură plescăind în frunziş. De sub umbra deasă, unde era săpată groapa, s-a auzit un fâşâit uşor de ploaie în cădere. Sicriul a fost aşezat lângă groapa mult prea mare dar puţin adâncă, cu o mulţime de rădăcini ieşind din pământ. Ţăranul exclamă:

— Nu cumva plouă!

Şi, ca şi cum s-ar fi găsit singur acolo, o luă la goană spre gospodăria sa: se vede treaba se speriase că ploaia îi va uda lucrurile lăsate undeva, sub cerul liber.

Preotul grăbi ceremonia. Tot mai răguşit, ţârcovnicul se uita la cer. Ridicară coşciugul pe prosoape. O picătură de ploaie îi căzu Mărgăritei pe ceafă, se scurse pe spate, – o, ce bine ar fi dacă ar mai cădea una. De undeva, de pe câmp, se ridică un vânt cald, puternic, se abătu asupra livezii, scotoci toate ungherele. Bârdina se repezi spre casă ca să închidă geamurile, în sfârşit, sicriul a fost coborât – au tras mult timp de prosoape până să le scoată şi au început să arunce pământ.

Ţârcovnicul şi doctorul au apucat nerăbdători lopeţile; ploaia începuse să cadă peste ei prin acoperişul verde al copacilor. Toţi au aşteptat tăcuţi până s-a ridicat movila şi a fost înfiptă crucea. Margarita s-a închinat de mai multe ori.

Când s-a isprăvit totul, doamnele au luat-o la fugă, ridicându-şi fustele lungi, albe. Un tunet prelung bubui din cer. Margarita mergea alături de Rabinovici.

— Mama, mama, spunea Verocika; o tristeţe de nesuportat îi apăsa pieptul şi-i venea să plângă –, cum o s-o ducă de aici la anul? Chiar astăzi, apa va duce totul, ai văzut? – coşciugul e tot numai găuri.

— Nu-i treaba ta să-ţi faci griji din asta, îi răspunse mama, s-a făcut totul întocmai cum trebuia.

V

Femeia care călătorea de la Petersburg la Râbinsk şi mergea la rudele soţului ei a coborât pe negândite la Homutî, luându-şi fiica de cinci ani în braţe şi târând cu greu pe peron un coş legat cu sfoară. În vagon s-a bucurat toată lumea: în primul rând, fetiţa a plâns tot drumul, nimeni n-a putut să aţipească, în al doilea rând, femeia avea părul roşcat: numai bunul Dumnezeu ştie ce-i în capul roşcatelor ăstora!

Ajungând cu povara până la banca de pe peronul gării şi aşezându-şi copila palidă, cu unghiuţe murdare, pe coş, femeia îşi îndreptă spinarea şi cu batista ei îi şterse fetiţei nasul.

— Stai aici, Varia, auzi, şi nu mai plânge, altfel aici te las şi merg singură la

bunicul!

Desfăcu mânuţele copilei agăţate de mâneca ei, intră în clădire şi-l întrebă pe un om îmbrăcat în uniforma căilor ferate dacă nu s-ar putea găsi o căruţă pentru vreo trei ore; poate plăti bine.

— Unde ar fi de mers, tovarăşă? întrebă funcţionarul uitându-se neîncrezător la paltonul ei vechi cu blană neagră şi la pălăria plină de praf.

— La doctorul Bârdin, spuse ea, aţi auzit de el? Sunt vreo douăzeci de verste de aici.

— Nu, n-am auzit, şi omul se scarpină la ceafă. Încotro ar fi asta?

Femeia privi neputincioasă în jur.

— Când e următorul tren? întrebă ea.

— Peste vreo cinci ore.

— Poate e totuşi cineva care ştie? Poate ţăranii îl cunosc.

Funcţionarul scuipă şi o porni într-o doară. Apoi se întoarse, deschise o uşă care dădea în curtea gării şi strigă.

— Stepan Nikaronici, întreabă cineva de un doctor, Bârdin. Ai auzit de el?

Nimeni însă nu ştia nimic…

— Poate ţăranii să-l ştie, repetă femeia şi ieşi în curte. Lângă gard, era o căruţă.

— Mama, mama, ţipă fetiţa speriată, luptându-se cu uşa grea.

Ţăranul ieşi din prăvălia cooperatistă şi se îndreptă spre căruţă.

— Tovarăşe, nu ştiţi cumva unde l-aş putea găsi pe doctorul Bârdin? întrebă Margarita. Ar trebui să merg până acolo, sunt vreo douăzeci de verste în direcţia unui sat, nu-mi amintesc…

— Spre Krasnâie Vâstaviki o fi? întrebă ţăranul. Numai că acolo nu-i niciun doctor… A, poate vorbiţi despre pensiune? Numai că pensiunea nu mai e. A fost şi nu mai e.

— A fost, ziceţi? se nelinişti Mărgărita. Acolo ar trebui să ajung, la fosta pensiune. Puteţi să mă duceţi până acolo şi să mă aduceţi imediat înapoi la gară?

Fetiţa începu iar să se smiorcăie.

— Chiar acuma?… Urcaţi copila. Şi se învoiră asupra preţului.

„Merg în direcţia bună?” se întrebă Margarita încercând să recunoască ceva din câmpurile care-i treceau prin faţa ochilor. Anotimpul era însă altul – era luna mai şi secara, crescută cam de-o palmă, era de un verde închis sub un cer jos şi alburiu. Urmară apoi fâşii de pământ grăpat, apoi păşuni mlăştinoase.

— La vreo douăzeci de verste aproximativ, spuse Margarita ţinându-se de marginea căruţei care se hurduca, la douăzeci de verste, din drum trebuie să o cotim la stânga, spre casă. Chiar n-aţi trecut niciodată pe-aici? El se întoarse spre ea şi pe ceafa lui groasă, maronie, apărură şanţuri negre.

— N-am auzit, spuse el şi fluieră. Dumneata, cuconiţă, poate n-ai să mai vezi acolo nicio casă. Sunt trei ani de când aici a fost răscoală.

— Cum n-o să mai văd? strigă Mărgărita şi strânse mai aproape de ea copila şi coşul. Nu se poate!

Ţăranul arătă cu biciuşca spre stânga: între stufărişul rece, rar, şerpuia un pârâu.

— Pârâul îl recunoaşteţi? întrebă el posac.

Da, Margarita îşi amintea de pârâu şi chiar i se păru că recunoaşte scândurile şubrede ale podului.

— Înţeleg, vreţi să vedeţi locurile, continuă ţăranul. Vin aici şi excursionişti; s-au răsculat, spuneam, acum trei ani. Şi dădu bice calului.

Neînţelegând despre ce era vorba, Margarita tăcu. Pe braţele ei, Varia începea să moţăie.

Până în amurg mai era mult, dar lumina puţină te putea păcăli asupra orei: părea că peste vreun ceas se va întuneca, de fapt, abia trecuse de douăsprezece. Drumul scăpa fugind de sub roţi (Margarita şedea acum cu spatele spre cal), şi, în afara acestui drum răscolit, cenuşiu-lutos, care se mişca totuşi, şi de aceea părea viu, nu avea pe ce să-şi oprească privirea: atât de tăcut şi oropsit era acest pământ, atât de rece, fad aerul.

Uneori, deasupra căruţei, în zborul lor, ciorile schiţau pe cerul pufos semne de neînţeles, ce îţi ieşeau imediat din minte. Pe linia îndepărtată a orizontului apăreau din când în când acoperişurile turtite de paie ale izbelor.

Ţăranul coti în tăcere la stânga: drumul era plin de movile. Între acestea, iarba ajungea până la genunchi. Teii Bârdinilor foşniră prelung, iar Margarita recunoaşte o parte din gardul de lemn rupt, căzut la pământ.

— Pe aici, pe aici, spuse ea şi se aştepta ca pe deasupra teilor să apară acoperişul larg şi coşul, fie chiar şi fără fum. Dar printre tei şi deasupra vârfurilor lor nu se vedea altceva decât cerul dens şi alburiu.

Căruţa se opreşte.

— Încotro o luăm? rosti ţăranul. Pe acolo te pomeneşti că nici n-ai unde întoarce.

Margarita coboară, o ia pe Varia în braţe – mâinile îi sunt lipsite de putere. Dar cum rămâne cu coşul? Ţăranul îl va fura; îl ia şi pleacă – ce va face atunci? Ţăranul se dă însă şi el jos; poate o va însoţi?

Merge dându-se spre spate – atât de grea e Varia. De fapt, nu-i nicio potecă, trebuie doar să coboare o mică pantă. Nişte tufe – ciulini probabil, acuma e clar că nu mai e nicio casă; căzute pe jos, vreo zece cărămizi, nu mai multe, cu colţurile sparte. Şi pământul gol – aici a fost casa. Pământul e negru, copacii sunt negri: aici a fost foc. Răzoarele şi potecile sunt deopotrivă acoperite de-o iarbă ţepoasă; rădăcinile au ieşit la suprafaţă.

Ce linişte! În livadă – cioturi de copaci, urzici; livada e mizeră, săracă; de fapt, da, nu mai e nicio livadă; câţiva pomi şi printre ei acelaşi cer de nesuferit.

Margarita o ia spre locul în care vede pe jos scânduri verzi, din care ies cuie – aici a fost chioşcul, aici erau atât de mulţi ţânţari, încât era imposibil să stai cu un lucru de mână, să coşi. Iar pe aici au trecut cândva bărbaţii purtând covată lungă pe umeri.

După scândurile risipite pe jos – iarăşi o iarbă ţepoasă. Deodată, Varia se trezeşte şi plânge.

— Varia, da' încetează odată! strigă Margarita şi se uită în urmă: da, ţăranul merge după ea, e curios.

Şi iată, – cel mai liniştit loc de pe pământul Bârdinilor, din livada distrusă a Bârdinilor: şase movile, şase cruci de mormânt, una lângă alta; un adevărat cimitir. Margarita se opreşte; n-ai cum s-o recunoşti aici pe Varvara Ivanovna; în şapte ani, s-a ascuns printre bandiţi sau eroi, sau între oameni care s-au nimerit aici la fel ca ea, din întâmplare. Şase cruci identice, pline de muşchi şi pământul acoperit de buruieni.

Să se închine? Dar Margarita nu e sigură că Dumnezeu există. Şi, apoi, ţăranul ar putea să râdă de ea. El o priveşte cu mâinile la spate; apucase să-şi răsucească o ţigară.

— Multă lume, vă spuneam, s-a prăpădit, rosteşte el tărăgănat, şi vocea-i e surdă şi gravă, ceva mai jos sunt vreo zece morminte, iar peste râu i-au băgat în groapă comună.

Dacă vreţi, vă duc acolo.

Să se închine? Cum şi-a pierdut ea în ultimul timp obiceiul de a se mai gândi la ceva… Uite, Varia s-a aşezat pe iarbă, o să-şi murdărească chiloţii.

— Varka, nu mai plânge, strigă iarăşi Margarita cu lacrimi în glas, mi-ai scos sufletul, nu alta!

Şi luând copila în braţe dă fuga înapoi, şi faţa îi e udă de lacrimile grele, reci în bătaia vântului.

Coşul e la locul lui. Calul rupe iarba cu buzele lui bătrâne, roze. Brazdele de pământ se pierd undeva spre ceruri. O, Rusie!